

נושאי לימוד לבחינה במדע המדינה

2 יחידות לימוד

שאלון מספר 104

עקרונות מנחים

לימוד המקצוע מדע המדינה יקנה לנבחן יכולת אוריינטציה בסביבתו הפוליטית. הכוונה היא שהלימוד ידגיש את המורכבות של החיים הפוליטיים ואת העובדה שאין מקום לאמת אחת. יש מקום להתמודד עם תפיסות שונות של המשטר הרצוי, ולהשוותו למשטרים הקיימים או למשטרים שהיו קיימים בעבר הרחוק והקרוב. התמודדות זו תבטיח התלבטות אמיתית ושימוש בטרמינולוגיה ובדרכי חשיבה מהתחום הפוליטי. יש מקום לבחינת עמדתו של הנבחן ואף לנקיטת עמדה מצדו כלפי הרצוי – האידיאלי – ויש מקום לוויכוח. כדי שהדיונים לא יהיו עקרים, חשוב שהנבחן לא ידבר ולא יכתוב במטבעות לשון שאין מאחוריהן ידע והבנה; לכן לימוד המושגים והתיאוריות חייב להקדים כל דיון ברצוי ובאידיאלי.

לימוד מדע המדינה מחייב הקניית ידע על הנעשה בישראל ובעולם בתחום הפוליטי. יש לשים דגש על לימוד המשטר במדינת ישראל, אך כדי להרחיב את ההשכלה, יש ללמוד גם על משטרים אחרים ועל מוסדות וארגונים בעולם כולו.

חשיבות מיוחדת יש לייחס לדיון ממצה ברקע, ביסודות ובאידיאולוגיה של המשטר הדמוקרטי, תוך כדי הדגשת הקשיים שהוא מציב מצד אחד והישגיו מצד אחר.

הערה

יש להיכנס לאתר של מפמ"ר מדעי החברה, שכתובתו היא www.education.gov.il/hevra, למדור מקצועות הלימוד / מדעי המדינה / ת"ל וחומרי עזר, ולעיין במסמך [תכניות הלימודים במדע המדינה בהלימה לשעות הלימוד לשנת הלימודים תשע"ד](#). מסמך זה מקיף את תוכני הלימוד הנדרשים שיושם עליהם דגש בבחינות הבגרות בשנת הלימודים תשע"ד. כמו-כן מוצעות בו אסטרטגיות חשיבה במקביל לתכנים. על הנבחן לעקוב אחר הפרסומים באתר זה לקראת כל מועד בחינה.

ספרי הלימוד

1. ב' נויברגר, אילנה קופמן וק' שמשי (עורכים), **ממשל ופוליטיקה**, הוצאת עם עובד, 1996.
2. א' וולפנזון (עורך), **הגות מדינית**, הוצאת עם עובד, 1987.
3. ש' אבינרי, **רשות הרבים**, ספריית פועלים, 1981.

פרק א': מושגי יסוד

רעיונות מרכזיים

1. מושגי היסוד של מדע המדינה – סמכות, שלטון, מדינה, חברה, לאום, משפט, לגיטימיות ודיקטטורה.
2. בתוך המשפחה קיימת מאז ומעולם "מערכת פוליטית" בזעיר אנפין, שיש בה סמכות, מנהיגות, שיפוט וכפייה, ציות ומרד, שלטון ומאבקי כוח.
3. המדינה מתפתחת מתוך המשפחה, תוך כדי התרחבות המערכת הפוליטית לטריטוריות גדולות יותר. בתהליך זה האדם נזקק ל"מיתוס הסמכות", מיתוס המשמש אותו עד היום.
4. המניעים הגורמים לאזרחים לציית לחוקים הם כפייה, שגרה, כבוד המחוקק, הכרה בצורך לסדר ולחוק, סולידריות חברתית.
5. שאלות בסיסיות על גבולות הציות ועל הסרבנות על רקע התנגשות עם הוראות הדת, עם חוש הצדק או עם המוסר המקובל.
6. מאפייניה העיקריים של המדינה המודרנית: ריכוזיות מנהלית ושלטונית, פיזור הכוח הפוליטי לשכבות נרחבות, הפעילות במערכת הפוליטית, מנגנון ביורוקרטי מודרני המבחין בין מינהל לפוליטיקה, הכרה עקרונית בערך השוויון החוקי והפוליטי. מאפיינים אלה נובעים מתהליך רחב של מודרניזציה כלכלית, טכנולוגית, השכלתית וערכית.
7. בעיותיה של המדינה המודרנית מצאו פתרון בקיומם של חוקה, פלורליזם חברתי, מפלגות ובחירות, ובקיומם של כללי משחק קבועים לחילופי השלטון.
8. השלטון במדינה מודרנית הוא בעל היבטים סטטיים והיבטים דינמיים
9. ההשתתפות הפוליטית של האזרח היא אחד מן היסודות של המדינה. השתתפות זו נעה בין עסקנות פעילה ובין חוסר מעורבות טוטלי הנובע מבורות ומאדישות.
- מידת ההשתתפות הפוליטית נקבעת על-פי קיומם של מכשולים, אידיאלים ואינטרסים, וכן על-פי התרבות והסוציאליזציה, מבנה האישיות של הפרט וניסיון החיים שלו.
10. שני המשטרים העיקריים שמדע המדינה עוסקים בהם הם דמוקרטיה ודיקטטורה. מושגי היסוד הרלוונטיים לדמוקרטיה הם שלטון העם, חירויות הפרט, רצון הכלל ופלורליזם. חשוב להבחין בין מהות דמוקרטית חיצונית (תמיכת הרוב) ובין מהות דמוקרטית פנימית (הכרה בחירות האישית). הבחנה זו מסייעת להבנת משטרים שהם דמוקרטיים רק למראית עין – משטרים פופוליסטיים טוטליטריים, שאין בהם מעורבות דמוקרטית אמיתית.

מקורות

חובה

מאמרים מתוך **ממשל ופוליטיקה** בעריכת נויברגר, קופמן ושמשי, 1996 :

1. ר' מקאיבר, "מקור הציות", עמ' 15–20.
2. ש' נח אייזנשטדט, "תכונות היסוד של המדינה המודרנית", עמ' 21–31.
3. ר' דאל, "האדם הפוליטי", עמ' 39–44.
4. י' פרי, (הדמוקרטיה) – עקרונות ומאפיינים, עמ' (45–52).

פרק ב': משטרים

בפרק זה שני חלקים:

1. משטרים דמוקרטיים
2. משטרים לא-דמוקרטיים

1. משטרים דמוקרטיים

א. הגדרות קלאסיות של דמוקרטיה והגדרות חדשניות של דמוקרטיה – רעיונות מרכזיים

1. **התפיסה הקלאסית** של דמוקרטיה, הרואה בדמוקרטיה את שלטון העם, התחלפה בתפיסות שונות של הדמוקרטיה.
2. **התפיסה הליברלית**, המדגישה את זכויות הפרט וחירויותיו, דוגלת בממשל מוגבל וביזורי, ותומכת בדמוקרטיה ייצוגית ובשוויון חוקי-פוליטי.
3. התפיסה הליברלית רואה קשר ישיר בין ריבוי של מוקדי עוצמה, דעות וארגונים ובין דמוקרטיה אמיתית. זהו המקום להדגיש את ההבדל בין התפיסה הליברלית לתפיסה הרדיקלית. התפיסה הרדיקלית מדגישה את ה"קולקטיבי", "הרצון הכללי" (רוסו, למשל), ואת החשיבות של האלמנט החברתי-הכלכלי, לפעמים על חשבון חירויות וזכויות פוליטיות.
4. המשטר כממשל של נציגים אמור לשרת את האינטרסים המשותפים של אזרחי המדינה, ואם אין הנבחר מייצג אינטרסים אלה, אפשר להדיחו.
5. במאה ה-20 התפתח קונצנזוס בכמה נושאי מפתח בין כל התומכים בדמוקרטיה. הכול מסכימים על זכות בחירה כללית, על שוויון בפני החוק, על חירויות הפרט ועל חובת המדינה להבטיח רמת חיים מינימלית (בתחום מדינת הרווחה, למשל).
6. **התפיסה הפלורליסטית** מדגישה את החשיבות של תחרות חופשית בין קבוצות שונות, תחרות המונעת מונופול של קבוצה אחת והשתלטות של קבוצה זו על המערכת הפוליטית כולה.

7. ההנחות הבסיסיות של התפיסה הפלורליסטית מטילות ספק בתבונת הפרט כבודד במערכת הפוליטית. הפרט הוא בעל נאמנויות לקבוצות מתחומים שונים, והוא נוהג על-פי נאמנויותיו לקבוצה ולא דווקא לטובתו כפרט.
8. **התפיסה של הדמוקרטיה ההשתתפותית** היא קודם-כול ביקורת על הגישה האליטרית והגישה הפלורליסטית של הדמוקרטיה. הדמוקרטיה ההשתתפותית גורסת מעורבות גבוהה של האזרח בכל שכבות האוכלוסייה, כל הזמן, ובקבוצות קטנות ורבות ככל האפשר.
9. לדעת הדוגלים בתפיסה ההשתתפותית, הגישה האליטרית מבטלת את העקרונות של הדמוקרטיה המבוססים על שיקול הדעת והתבונה של הפרט. התפיסה ההשתתפותית גורסת שהפרט הוא בעל שיקול דעת ותבונה, ויש מקום להשתתפות רחבה שלו בהחלטות על גורלו.
10. הגישה ההשתתפותית דוחה את הגישה הפלורליסטית של הדמוקרטיה, משום שלטענתה הפלורליזם אינו אלא מסווה לשלטון של קבוצות לחץ וקבוצות של עילית פוליטית, ואין בו מקום להשתתפות של מרב האזרחים בקביעת גורלם. כאן אפשר להרחיב את הדיבור על החשש מפני "חברות ענק", "האח הגדול", מאגרי המידע ומאפיינים נוספים של העידן שאחרי מלחמת העולם השנייה.
11. קיימות דמוקרטיות יציבות (ארצות-הברית, בריטניה, קנדה ועוד) וקיימות דמוקרטיות לא-יציבות, שקרסו בעבר הלא רחוק (איטליה, ספרד, ארגנטינה ועוד). דמוקרטיה יכולה להפוך ליציבה או ללא-יציבה בהשפעת גורמים שונים (חברתיים, כלכליים, פוליטיים ועוד), למשל: המשטר, יעילות השלטון, רמת הפיתוח הכלכלי, ההשכלה, מידת ההסכמה הלאומית בשאלות יסוד, נכונות האליטות לשיתוף פעולה ועוד.

ספרות עזר והעשרה

במקראה **משטרים ופוליטיקה** (1996) מובאים קטעים מתוך "דמוקרטיות ודיקטטורות במאה ה-20", סדרה בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה. אנו ממליצים להשתמש בחלק הרלוונטי בחוברות האלה (יחידות 1–12).

מקורות

חובה

1. מאמרים מתוך **ממשל ופוליטיקה** בעריכת נויברגר, קופמן ושמשי, 1996.
2. ב' נויברגר, "דמוקרטיה פלורליסטית ודמוקרטיה השתתפותית", עמ' 74–82.
3. ב' נויברגר, "דמוקרטיות יציבות ודמוקרטיות לא יציבות", עמ' 83–92.

ספרות עזר והעשרה

במקראה **משטרים ופוליטיקה** (1996) מובאים קטעים מתוך "דמוקרטיות ודיקטטורות במאה ה-20", סדרה בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה. אנו ממליצים להשתמש בחלק הרלוונטי בחוברות האלה (יחידות 1–12).

ב. סוגיות במשטרים דמוקרטיים

1. מפלגות

רעיונות מרכזיים

1. הכרת העקרונות והמאפיינים של הדמוקרטיה ושל תרבות פוליטית דמוקרטית.
2. עקרון הרוב המתבטא בבחירות הדמוקרטיות הוא הקובע למעשה מי יעמוד בראש המערכת הפוליטית. ההנחה היא שמיעוט יכול להפוך לרוב בעקבות שינוי בהיערכות הכוחות הפוליטיים. בד-בבד עם קבלת עקרון הרוב, הדמוקרטיה מגנה גם על זכות המיעוט לפעול ולהביע את דעותיו ולמנוע בכך את "עריצות הרוב".
3. המפלגה היא קבוצה השואפת להגיע לשלטון כדי לממש את האינטרסים ואת האידאולוגיה שלה. ההבדל בין מפלגות השלד לבין מפלגות ההמון .. מפלגות מהוות את המכשיר העיקרי להבטחת קיום הבחירות במשטר דמוקרטי. מניעת המונופול על השלטון תוך כדי הבטחת חילופי השלטון הם חלק מהמציאות הדמוקרטית המודרנית.

מקורות

חובה

מאמרים מתוך **ממשל ופוליטיקה** בעריכת נויברגר, קופמן ושמשי, 1996 :

1. ג' גולדברג, "המערכת המפלגתית", עמ' 250–255.
2. ב' נויברגר, "מיון מפלגות", עמ' 256–270.
3. מ' שמיר, "סובלנות פוליטית בישראל", עמ' 341–352.
4. י' (צ'ירלס) ליבמן, "המושג 'מדינת ישראל' ותפיסותיו בחברה הישראלית", עמ' 228–238.
5. י' פרי, "דמוקרטיה – עקרונות ומאפיינים", עמ' 45–52.
6. ר' דאל, "האדם הפוליטי", עמ' 39–49.

2. משטרים לא-דמוקרטיים

א. טוטליטריזם

רעיונות מרכזיים

1. הטוטליטריזם התקשר בתחילה למשטרים פשיסטיים בלבד, אך במשך הזמן הוא הפך כלי המשמש לתיאור משטרים פשיסטיים ומשטרים קומוניסטיים כאחד.
2. משטרים פשיסטיים אינם רואים כל פסול בטוטליטריזם. משטרים קומוניסטיים, לעומת זאת, אינם מקבלים תווית זו, שכן היא מנוגדת לעמדתם המוצהרת.

3. הדגם של פרידריך ובז'ינסקי מייחס למשטרים טוטליטריים שישה מאפיינים עיקריים:
- א. אידאולוגיה מפותחת – אידאולוגיה המתאפיינת בשאיפה להגיע למצב מושלם של האנושות. הקמת חברה חדשה מלווה בתקווה משיחית.
  - ב. מפלגת המון יחידה – המנהיג הוא דיקטטור. מפלגה היררכית, הכוללת מיעוט המסור לאידאולוגיה.
  - ג. מערכת של טרור פיזי או פסיכולוגי שמופעלת נגד "אויבים" של המשטר ונגד קבוצות מיעוט באוכלוסייה – אמצעי הטרור מופעלים, בדרך כלל, על-ידי משטרה חשאית.
  - ד. המונופולין על אמצעי התקשורת הוא בידי המפלגה.
  - ה. למשטר יש מונופולין על השימוש המעשי בכלי-נשק צבאיים.
  - ו. הפיקוח והניהול של הכלכלה מרוכזים בידי המשטר, באמצעות תיאום ביורוקרטי בין הפעילויות של גופים עסקיים שונים.
4. לפי הדגם של פרידריך ובז'ינסקי, משטר נקרא משטר טוטליטרי רק אם כל שש התכונות האלה מאפיינות אותו. תנאי זה הוא הכרח תיאורטי. יש, למשל, מונרכיות או משטרים הלוחמים להגשמת מטרות לאומיות, שיש להם כמה מהתכונות שזכרו לעיל, אך הם אינם משטרים טוטליטריים.
5. יש התומכים ב"מודל הטוטליטרי" שפיתחו פרידריך ובז'ינסקי, ויש השוללים אותו וטוענים שפרידריך ובז'ינסקי התעלמו מהבדלים גדולים בין המשטרים הפשיסטיים למשטרים הקומוניסטיים.
6. גישות שונות מסבירות את עליית הפשיזם והנאציזם. גישות מסורתיות מתמקדות בסיבות כלכליות, בחולשת הדמוקרטיה, במלחמות, בפחד מפני עליית הקומוניזם ובירידת ערכי הדת. אריך פרום מציג גישה פסיכולוגית לניתוח הסיבות לעליית הפשיזם.
7. חוקרים מצביעים על עלייתו של זרם טוטליטרי-דתי המבוסס על הדת אך דומה לקומוניזם ולפשיזם בחלק מתכונותיו המהפכניות, המשיחיות, האקטיביסטיות וה"טוטליטריות", וביכולתו לגייס המונים למען עיצוב מחדש של המדינה, החברה והאדם.
8. אחד ההבדלים בין הפשיזם ובין הקומוניזם מתבטא ביחס בין המציאות הדיקטטורית ובין רעיונותיהם. בפשיזם המציאות הדיקטטורית משקפת את רעיונותיו, ואילו בקומוניזם קיים פער גדול בין רעיונות החירות והשוויון ובין מציאות של דיכוי ורודנות.

מקורות

חובה

מאמרים מתוך **ממשל ופוליטיקה** בעריכת נויברגר, קופמן ושמשי, 1996.

1. פ' בז'ינסקי, "קווי האופי הכלליים של הדיקטטורה הטוטליטרית", עמ' 129–138.
2. א' פרום, "פסיכולוגיה של נאציזם", עמ' 147–152.
3. ד' זקס, "פונדמנטליזם: הטוטליטריות של סוף המאה", עמ' 153–158.
4. ש' אבינרי, "המציאות חזקה מכל טוטליטריות", עמ' 159–164.

ב. קומוניזם ופשיזם

רעיונות מרכזיים

1. הקומוניזם והפשיזם הם שני הדגמים הטוטליטריים של המאה ה-20.
2. מוסוליני – מדבר על העילית, על הצורך בריכוז סמכויות ובצייתנות עיוורת, על המדינה כערך עליון ועל קידוש המלחמה, הצבא והאלימות.
3. היטלר – משתמש במושגים של הגזענות הנאצית; מבחין בין גזעים מייסדי תרבות וגזעים משמידי תרבות, עמים עליונים ועמים נחותים, היסטוריה של מלחמות גזעים, טוהר דם וערבוב דם.
4. הפשיזם והנאציזם מתנגדים לערכים דמוקרטיים כמו שוויון, חירות, סובלנות ופולרליזם, וכן לערך השלום.
5. הרעיונות ומושגי המפתח במחשבה המרקסיסטית מוצגים ב"המניפסט הקומוניסטי". ההיסטוריה כשרשרת של מלחמת מעמדות, המדינה כמכשיר של המעמד השליט, ביקורת הקפיטליזם, קריאה לביטול הדמוקרטיה הבורגנית ולהדגשת התפקיד ההיסטורי של הפרולטריון.
6. הפשיזם כתרבות פוליטית הוא התקוממות נגד המטריאליזם ונגד רעיונות ההשכלה והמודרניות. זו הסיבה לעוינות מצד הפשיזם כלפי הליברליזם, הסוציאליזם והדמוקרטיה וכלפי ההומניזם והגישה הרציונלית האוניברסלית.
7. בתרבות הפוליטית הפשיסטית יש מקום מרכזי למשמעת, לסמכות, ללאום, למדינה, לרגשות, לאינסטינקטים, לנעורים, למלחמה, לאלימות.
8. מחקרים שנערכו לאחרונה בעקבות קריסת המשטרים הקומוניסטיים באירופה מנתחים את אופיים, את הרקע הרעיוני שלהם, את דפוסי שלטונם ואת הסיבות לכישלונם (אבינרי). אבינרי סבור שהמשטרים הקומוניסטיים פעלו בניגוד לרעיונותיו של מרקס. לדעתו, השינוי שחולל המשטר הקומוניסטי לא היה עמוק, ולכן בעקבותיו קמים לתחייה הכוחות הישנים הטרור-קומוניסטיים.

מקורות

חובה

מאמרים מתוך **ממשל ופוליטיקה** בעריכת נויברגר, קופמן ושמש, 1996:

1. ז' שטרנהל, "הפשיזם כתרבות פוליטית חלופית", עמ' 185–198.
2. ש' אבינרי, "לבלוב מאוחר של הלאומיות", עמ' 205–209.
3. א' היטלר, "אומה וגזע", עמ' 165–168.

ספרות עזר והעשרה

1. ב' מוסוליני, מתוך כתביו ונאומיו, עמ' 169–170.
2. ק' מרקס ופ' אנגלס, "המניפסט הקומוניסטי", עמ' 171–179 (פריט זה מצוין במקראה בטעות תחת הכותרת "קומוניזם ופשיזם").

פרק ג': הגות מדינית

רעיונות מרכזיים

1. **מבוא לפילוסופיה מדינית קלאסית:** מקומה ומהותה של המדינה במחשבה הפילוסופית, הדילמה בין חירות לארגון, יוון כערש המחשבה המדינית – האידאה של הפוליס היוונית, הסופיסטים, החוק הטבעי והחוק האנושי, סוקרטס כסמל לביקורתיות ולחיפוש האמת, חובת הציות לחוק כיסוד המדינה.
2. **אפלטון:** הגישה האידאליסטית. משל המערה, מהות המדינה כארגון וכביטוי לטוב ולצדק המוחלטים, המעמדות ומקום הפילוסוף בהנהגת המדינה ובקביעת החוקים, הרכוש, המשפחה והחינוך של מעמד השומרים – חיי שיתוף למטרות פוליטיות.
3. **התפיסה החילונית של המדינה בתקופת הרנסנס ובראשית העת החדשה:** מקיאווולי – עוצמת המדינה והשלטון כערך עליון, הטכניקה של תפיסת השלטון והחזקתו, דמותו של הנסיך, התעלמות מהמערכת הדתית-ערכית.
4. **הובס והמדינה האבסולוטית:** המצב הטבעי וההכרח ליצור את המדינה, מהות ההסכם החברתי המהווה ויתור מוחלט על זכויות הטבע – מלבד זכות המרד כאשר הקיום הפיזי בסכנה, תחומי התערבות מועטים למדינה.
5. **לוק והמדינה הליברלית:** המצב הטבעי והצורך ביצירת המדינה, מהות ההסכם החברתי ושמירת זכויות האזרח, המדינה כשומר לילה, זכות המרד של נציגי האזרחים נגד שלטון שרירותי, הדגשת חשיבות הקניין ביסוד החירות, הפרדת הרשויות: שופטת ומוציאה לפועל.
6. **רוסו והמדינה המבטאת את הרצון הכללי:** המצב הטבעי והצורך במדינה לקיומו ולהתפתחותו של האדם, טיבה של האמנה החברתית התלויה ברצונם של כלל האזרחים, הדילמה של השלטון שמחד גיסא הוא תלוי בפרטים, ומאידך גיסא הוא בעל עוצמה בהיותו מייצג את האני האמיתי של האזרחים, בעיית הנציגות, רוסו כאבי האידאולוגיה של הדמוקרטיה הרדיקלית מחד גיסא ושל הטוטליטריזם מאידך גיסא.
7. **הגל – השיטה הדיאלקטית:** התפתחות מתוך ניגודים, תזה, אנטי-תזה וסינתזה, חברה ומדינה, המדינה הבורגנית, יסודות טוטליטריים אצל הגל והשפעתו על הימין ועל השמאל במאות ה-19 וה-20.
8. **ג'ס מיל כמסכם הליברליזם הקלאסי:** הדגשת חירויות הפרט, זכויות המיעוט והחשש מפני עריצות הרוב, שיטת הנציגים כמבטאת את הדמוקרטיה המודרנית, התפתחות השקפותיו של מיל על ההכרח בצורך להתערבות המדינה בחיים החברתיים לשם קיום המשטר הדמוקרטי.

9. **מרקס** : סוציאליזם מדעי ואוטופי, מטריאליזם היסטורי, השימוש בדיאלקטיקה הגליינית, "המניפסט הקומוניסטי" והביקורת על הקפיטליזם, ראיית המדינה בשלביה השונים, המושגים ניכור, יחסי ייצור, כוחות ייצור ובניין-על, המהפכה והדיקטטורה של הפרולטריון, עודף הערך.
10. **זרמים סוציאליסטיים אחרים**: הוויכוח בין המרקסיזם למבקרו – ברנשטיין: סוציאליזם מתון, לנין והבולשביקים, הקרע בין הסוציאליזם הדמוקרטי לקומוניזם; השמאל החדש אחרי מלחמת-העולם השנייה – מרקוזה.
11. **פשיזם ונאציזם**: הבסיס האידאולוגי להשקפות טוטליטריות מימין, שלילת הדמוקרטיה והליברליזם, המדינה הנעלה והמנהיג, ההבדלים בין הפשיזם לנאציזם בשאלת תורת הגזע ובשאלת הקורפורציות, הפשיזם והמשטר הקפיטליסטי.

מקורות

חובה

1. הפרקים הבאים מתוך שי' אבינרי, **רשות הרבים**, ספריית הפועלים, 1981:
- פרק א' – המחשבה המדינית בתחילתה, עמ' 9–14.
  - פרק ב' – אפלטון, עמ' 15–24.
  - פרק ט' – מקיאווולי, עמ' 71–79.
  - פרק י"ב – הובס, עמ' 96–104.
  - פרק י"ג – לוק, עמ' 105–111.
  - פרק ט"ו – רוסו, עמ' 120–127.
  - פרק י"ח – הגל, עמ' 145–152.
  - פרק כ' – מרקס, עמ' 161–169.
  - פרק כ"א – מיל, עמ' 170–178.
  - פרק כ"ה – לנין, עמ' 203–211.
2. א' וולפנזון, **הגות מדינית**, הוצאת עם עובד, 1987, עמ' 112–113 (ברנשטיין), עמ' 121–122 (מרקוזה).

ספרות עזר והעשרה

1. בטשא ויסעור, **המשנות המדיניות בעת החדשה**, הוצאת ניומן, 1976.
2. ג' סאביין, **תולדות תורת המדינה**, יחדיו, 1965.
3. ח"י רות, **מורה דרך בתורת המדינה**, הוצאת מאגנס.
4. י' טלמון, פרקים מכתביו **אחדות וייחוד; ראשיתה של הדמוקרטיה הטוטליטרית**, הוצאת עם עובד.
5. שי' אבינרי, **רשות הרבים**, פרק כ"ו – פשיזם ונאציזם, עמ' 212–219.

פרק ד': המשטר במדינת ישראל

- א. המפלגות
- ב. קבוצות אינטרס
- ג. דת ומדינה
- ד. הדמוקרטיה הישראלית

רעיונות מרכזיים

1. המערכת המפלגתית בישראל משתנה בהדרגה ממערכת של מפלגה דומיננטית בשנות ה-50 וה-60 למערכת דו-גושית או "פלורליסטית מקוטבת" בשנות ה-80 וה-90 (מאמרו של גולדברג).
2. ניתן לסווג מפלגות על-פי קריטריונים שונים: ניציות ויוניות, שמאליות וימניות מבחינה חברתית-כלכלית, דתיות ולא-דתיות, מפלגות העוסקות בנושא אחד ומפלגות העוסקות בכמה נושאים, ועוד (מאמרו של נויברגר).
3. בפוליטיקה הישראלית הולכת וגוברת חשיבותן של קבוצות אינטרס. קבוצות אינטרס מתחלקות לסוגים שונים, על-פי ארגון, מטרותיהן ושיטות פעולתן. לקבוצות אלה חשיבות לתפקודה וליציבותה של הדמוקרטיה, אך יש בהן גם סכנה המתבטאת בייצוג אינטרסים סקטוריאליים ופגיעה ב"טובת הכלל" (מאמרה של יעל ישי).
4. "החקיקה הדתית" היא אחד מנושאי המחלוקת הציבורית בישראל. התרכזות בדתיים ב"חקיקה הגנתית" והדגשת נושאי הנוחות האישית בציבור החילוני ממתנים את הניגוד בין דתיים לחילוניים ומאפשרים דו-קיום רופף המבוסס על הסטטוס-קוו (מאמרם של דון יחיא וליבמן).
5. לעיתונות חופשית יש תפקיד חשוב בדמוקרטיה ליברלית. העיתונות בישראל עברה תהליכים רבים של שינוי מאז הקמת המדינה, ומעיתונות מגויסת ותעמולתית הפכה לעיתונות מדווחת, לוחמת ומבקרת (מאמרה של דינה גורן).
6. במחקרים נמצאה מידה לא קטנה של חוסר סובלנות בציבור הישראלי, חוסר סובלנות שמתבטא בהקצנה ובקיטוב, בניסיונות לדה-לגיטימציה של האופוזיציה הדמוקרטית, במערכת בחירות אלימה וברצח הפוליטי של ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל. למנהיגות ולמערכת המשפט יש תפקיד חשוב בריסון האלימות וחוסר הסובלנות ובחיזוק המשטר הדמוקרטי (מאמרה של מיכל שמיר).

מקורות

חובה

- מאמרים מתוך **ממשל ופוליטיקה** בעריכת נויברגר, קויפמן ושמשי, 1996.
1. יי ליבמן, "המושג 'מדינת ישראל' ותפיסותיו בחברה הישראלית", עמ' 228–237.
  2. גי גולדברג, "המערכת המפלגתית", עמ' 250–255.
  3. ב' נויברגר, "מיון מפלגות", עמ' 256–270.
  4. יי ישי, "קבוצות אינטרס בישראל", עמ' 301–315.
  5. א' דון יחיא ויי ליבמן, "דת ומדינה – חקיקה דתית", עמ' 316–322.

6. ד' גורן, "כלי התקשורת והדמוקרטיה בישראל", עמ' (322–323).
7. מ' שמיר, "סובלנות פוליטית בישראל", עמ' 341–352.

ספרות עזר והעשרה

- מתוך ממשל ופוליטיקה בעריכת נויברגר, קופמן ושמש, 1966.
- ב' נויברגר, "חוקי היסוד החדשים – דיון ומחלוקת", עמ' 238–249.